

BİLİM VE BİLGİ SOSYOLOJİSİ

MICHAEL MULKAY

ÇEVİREN
ÂBDULKADİR ÖNCEL
EBRU AÇIK TURĞÜTER

MICHAEL MULKAY

Bilim sosyoloğu (d. 1930). Aberdeen Üniversitesi'nde (1966). Ardından Simon Fraser Üniversitesi'nde (1966-1969), Cambridge Üniversitesi'nde (1969-1973) ve New York Üniversitesi'nde (1973-2001) çalıştı. Bilim sosyolojisinin öncülerinden Robert Merton'ın çizgisinde ilerleyen Mulkay, bilimsel bilginin üretilme sürecinin sosyolojik analizin meşru bir konusu olduğunu savunan görüşleriyle adından söz ettirdi. Bilimsel bilginin üretiminde meslekten bilim insanlarının tutumları ve önyargılarının ve toplumsallaşma biçimlerinin etkisini gözler önüne seren çalışmalarıyla alana önemli katkılarda bulunan Mulkay, epistemolojik çeşitlilik anlayışının önemli savunucularından biri olmaya devam ediyor.

Başlıca eserleri: *The social process of innovation: A Study in the Sociology of Science* (1972), *Astronomy Transformed: The Emergence of Radio Astronomy in Britain* (1976). *Science and the Sociology of Knowledge* (1979), *Science Observed: Perspectives on the Social Study of Science* (1983), *Health and Efficiency: A Sociology of Health Economics* (1989), *Sociology of Science: A Sociological Pilgrimage* (1990), *The Embryo Research Debate: Science and the Politics of Reproduction* (1997).

ABDULKADİR ÖNCEL

Üsküdar'da doğdu (1993). Lisansını sosyoloji alanında tamamladı. Yüksek lisansta yazdığı "Biyolojik İndirgemecilik ve Sosyal Bilimler: Sosyobiyojoloji Özelinde Bir Değerlendirme" başlıklı teziyle Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını ise Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde sürdürmektedir. İlgi alanları bilgi ve bilim sosyolojisi, bilim felsefesi ve tarihi, tarihsel sosyoloji, sosyal teori, sosyal bilimlerde metodoloji ve sosyobiyojolojidir.

EBRU AÇIK TURĞÜTER

Adana, Ceyhan'da doğdu (1980). Lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi Sosyoloji bölümünde, lisansüstü eğitimlerini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yer alan yazarın edebiyat sosyolojisi, bilgi ve bilim sosyolojisi, kadın ve emek alanlarında eserlerinin yanında Vefa Saygın Öğütle ve Taylan Banguoğlu ile birlikte yazdığı 'Biyoloji Biliminden Toplumsal Dünyaya Bakmak' adlı bir de eseri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	
TÜRKİYE’DE MULKAY OKUMAK	11
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	19
I	
BİLİME GELENEKSEL SOSYOLOJİK BAKIŞ	21
1. Klasik Bilim Görüşü: Durkheim ve Marx	24
2. Daha Güncel Gelişmeler: Mannheim ve Stark	34
3. Standart Bilimsel Bilgi Görüşü	46
4. Bilim Sosyolojisi	49
2	
STANDART GÖRÜŞÜN TASHİHLERİ	57
1. Doğanın Tekbiçimliliği	58
2. Olgu ve Teori	60
3. Bilimde Gözlem	79
4. Bilgi İddialarının Değerlendirilmesi	88
5. Sosyolojik Çıkarımlar	103
3	
BİLİMDE KÜLTÜREL YORUMLAMA	107
1. Bilimin Sosyal Retoriği	107
2. Bilgi Üretiminin Dinamikleri	121
3. Kültürel Kaynakların Yorumlanması	149

	4	
BİLİM VE DAHA GENİŞ TOPLUM	154	
1. Bilim İnsanlarının “Dışsal” Kültürel Kaynakları Kullanımı	156	
2. Bilimsel Kültürün Politika Dışı Alanlarda Kullanımı	174	
3. Özet ve Sonuç	186	
		KAYNAKÇA
		191
		DİZİN
		204

SUNUŞ TÜRKİYE’DE MULKAY OKUMAK

Pozitivist bilgi teorileri, bilimsel bilginin özgün statüsünü tesis etmek için daima aynı taktiğe başvurdular: bilimsel bilginin keşif bağlamı ile gerekçelendirme bağlamının birbirinden ayrılması. Hans Reichenbach, 1938 tarihli *Experience and Prediction* (Deneyleme ve Öngörü) adlı eserinde bunun ilk formülasyonunu ortaya koyduğunda, bilimsel bilgiyi üreten kişiye/gruba tesir eden (sosyal-)psikolojik, sosyal, siyasi ve tarihsel belirleyenleri keşif bağlamının içine kapatmış, böylelikle de yalıtılmış gerekçelendirme bağlamının içerisinde bilimsel bilginin tutarlığını mantığa, geçerliliğini ise metodolojiye sevk etmiş oldu. Bilimsel bilgi, netice itibarıyla, yöntemden ibaretti.

Gelgelelim, “özgür olmayan” dünyada üretilen bilimsel bilgiye nasıl yaklaşmak gerekirdi? Bilhassa II. Dünya Savaşı’ndan sonra iyiden iyiye belirginleşen bir soru: Sovyet biliminin ürettiği bilgi “bilimsel” miydi? Keşif bağlamını tamamen devre dışı bırakan söz konusu mantıksal pozitivist argümanın bu soruya olumlu yanıt vermesi kaçınılmazdı. Gerçekten de, bazı ideolojik saplantıların bazı kısmî bilgi alanlarında yol açtığı gerilemeler bir yana konursa, Sovyetlerden gelen bilimsel bilgi fazlasıyla, değilse bile yeterince tutarlı ve metodikti. Öyleyse, pozitivist tutum sürdürülecekse, keşif ve gerekçelendirme bağlamları arasındaki ayrımı hala korumaya devam eden, yani bilimsel bilginin geçerlilik ve doğruluğunu hala gerekçelendirme bağlamında bulan ama bu sefer o bilginin *meşruiyetini* keşif bağlamından türeten yeni bir yaklaşım gerekliydi. Karl Popper (ve çok daha ateşli bir savunuyla Michael Polanyi), *bilimsel inançları*, yani bilim topluluğunun özü gereği liberal

demokratik inançlara sahip olduğunu/olması gerektiğini tam da bu noktada keşfetti: Bilimsel bilginin meşru olabilmesi için, liberal demokratik bir toplumda, liberal demokratik bir bilim topluluğu tarafından üretilmesi gerekirdi. Bilimsel bilgi, netice itibarıyla, demokratik bilim topluluğunun “bilimsel” dediği bilgiden ibaretti. Gelgelelim, liberal bir politiko-ahlak çerçevesiyle hatları çizilmiş bu bilim topluluğuna, eğer karikatür olarak kalmayacaksa, sosyolojik bir içeriğin giydirilmesi gerekiyordu, nitekim tam da bu esnada Robert K. Merton’ın *bilim sosyolojisi* çıkageldi. İyi bir işlevselci olan Merton’a göre bilim topluluğuna sosyolojik açıdan özgünlüğünü veren şey, o topluluğa has *normlar sistemi*di. Siyaseten/ahlaken liberal/demokratik addedilen topluluk, ona belirli birtakım normların (Komünalizm, Evrenselcilik, Çıkardan Arınıklık ve Örgütlü Kuşkuculuk) isnat edilmesiyle sosyolojik temele kavuşturuldu. Keşif ve gerekçelendirme bağları arasındaki pozitivist ayrımı koruyarak bilimsel bilgiyi değil sadece bilim topluluğunu sosyolojikleştirdiği, yani bilginin kendisini değil sadece o bilgiyi üreten topluluğu (o da sadece normatif eksende) sosyolojiye açtığı içindir ki Merton’ın bilim sosyolojisi, pozitivist bir girişimdi.

Michael Mulkey’in *Bilim ve Bilgi Sosyolojisi* eseri için kaleme aldığım bu sunuş yazısına Merton girizgâhıyla başlamamın nedeni, Mulkey ile çağdaşları arasındaki bir ayrımın altını çizmektir. Mulkey, bazı yorumlara göre, Barry Barnes ve David Bloor’un başını çektiği Edinburgh Okulu’nu ve Harry Collins ve Trevor Pinch’in başını çektiği Bath Okulu’nu önceleyen bir figürdür. Gerçekten de, 1969 gibi erken bir tarihte yayımlanan “Some Aspects of Cultural Growth in the Natural Sciences” (Doğa Bilimlerinde Kültür Oluşumunun Bazı Veçheleri) makalesinde *bilimsel bilginin* sosyolojisine ilk daveti yapar, sosyolojik ilginin merkezine bilimsel bilgiyi koyar görünür. Nihayetinde doğa bilimi alanında kültür oluşumundan söz etmek, bilimsel bilgiyi bir tür kültür ürünü olarak ele almanın yolunu açmayacak mıdır? Dahası, Merton’ı

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu kitabın ilk taslağını çok dikkatli bir şekilde okudukları ve bir dizi yararlı yorum ve öneride buldukları için Tom Bottomore ve John Law'a teşekkür etmek isterim. Ayrıca Elizabeth Chaplin'e son taslağın hazırlanmasındaki yardımlarından ve Michael Holdsworth'a bu seriye katkı sunmam adına olağan uzunluğu aşmam için bana özel bir istisnada bulunduğundan ötürü teşekkür etmek istiyorum.

Bu bölümde, bilimsel araştırma topluluğunun sosyal ve bilişsel boyutları üzerine yakın zamanda yapılan bazı sosyolojik çalışmaları tartışacağım. Amacım, ayrıntılı empirik kanıtlara dayanan ve yeni bilim felsefesiyle tutarlı olan bilimsel bilginin toplumsal üretiminin bir analizinin ana hatlarını çıkarmaktır. Ayrıca ortaya çıkmaya başlayan analizin bilim sosyolojisi ile bilgi sosyolojisi arasındaki bağlantıları yeniden tesis ettiğini göstermeye çalışacağım. Bu izlek son bölümde daha da ileri götürülecektir. Bu iki bölümde ilgili literatürün etraflı bir incelemesini sunma iddiasında değilim. Bunun yerine, kendi argümanımla bağlantılı olarak bana özellikle önemli görünen katkıları büyük itina ile seçeceğim.

Birinci Bölümde, sosyologların standart bilim görüşünü verili kabul ettiklerinde, onların bu nedenle bilimsel araştırma topluluğunun normatif yapısının belirli bir tasvirine meylettiklerini savundum. Bir sonraki bölümde de bu klasik “bilimsel ethos” betimlemesinin yetersiz olduğunu ve mevcut kanıtlarla daha tutarlı olan ve son bölümde verilen bilimsel bilgi açıklamasına destek veren alternatif bir yorumun formüle edilebileceğini göstermeye çalışacağım. (Bu bölümdeki tartışmanın çoğu Mulkay, 1976a’dan alınmıştır.)

1. Bilimin Sosyal Retoriği

Giriş bölümünde göstermeye çalıştığım gibi, bilimdeki ahlaki ve teknik normların tüm yapısı, bilimin nihai hedefi olarak

kabul edilen şeyi uygulamak, yani maddi dünyanın nesnel bilgisinin oluşturulması olarak tasavvur edilmiştir. Bilimsel topluluğun inceden inceye ve giderek artan bir şekilde “gerçekliğin yapısına izomorfik” olan bilgiye ulaştığına dair geleneksel varsayım göz önüne alındığında, bu topluluğun üyelerinin entelektüel çabalarında ağırlıklı olarak açık fikirli, çıkarsız, yansız, bağımsız, özeleştirel vb. olmalarının zorunlu olarak takip ettiği görülmüştür. Bu tür davranışların entelektüel bir toplulukta kendiliğinden oluşmayacağı da varsayıldığında, bu nitelikleri, toplumun özellikleri olarak, yani bilim insanlarının mesleki faaliyetleri sırasında genellikle uymak zorunda oldukları toplumsal beklentileri tanımlayan normlar olarak görmek tercih edilebilir görünmektedir. (Bu normlara aşına olmayan okuyucular Mitroff, 1974’e başvurmalıdır.)

Bu normlara uygunluğun modern bilimin temel bir özelliği olduğunu göstermek için, bu argümanı sunanlar, normlardan sapan eylemlerin olumsuz sonuçlarını tanımlama eğilimindedirler. Ana fikir, bu tür normlara aykırı eylemlerin, sonuçta ortaya çıkan herhangi bir bilgi iddiasını açıkça saptıracağıdır. Örneğin bilim insanları kendi fikirlerine fazla bağlı kalırlarsa, yani duygusal tarafsızlık normuna uymakta başarısız olurlarsa, fikirlerinin güvenilir kanıtlarla tutarlı olmadığını algılayamazlar. Benzer şekilde, eğer bilim insanları bilgi iddialarını değerlendirirken kişisel, evrensel olmayan ölçütleri benimserlerse, değerlendirmeleri önyargılı ve maddi dünyanın nesnel gerçekliklerinden uzaklaşmaya meyilli olacaktır. Aynı zamanda, eğer bilimde gizlilik ve entelektüel hırsızlık bir dereceye kadar var olsaydı ve topluluk normu sosyal eylem için etkili bir rehber olmaktan çıksaydı, o zaman belgelenmiş bilginin pürüzsüz ve yansız bir şekilde yayılımı muhtemelen bozulacak gibi görünmektedir. Standart bilim görüşünün epistemolojik çerçevesi içinde kaldığı sürece, yukarıda sıralanan normatif ilkelerin herhangi birinden ayrılmanın empirik dünya hakkında geçerli bilginin yaratılmasına neden müdahale etme eğiliminde olacağına dair açıklamalar bulmak zor değildir.